

معرفی و نقد

شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری (ICRG)

کد موضوعی: ۳۲۰

شماره مسلسل: ۱۲۱۸۲

دی‌ماه ۱۳۹۰

دفتر: مطالعات محیط کسب‌وکار

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۱	مقدمه
۲	تعاریف و مفاهیم
۷	روش‌شناسی شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری
۱۴	وضعیت ایران از نگاه راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری
۱۸	نقد و ارزیابی شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری
۲۳	نتیجه‌گیری
۲۴	منابع و مآخذ

معرفی و نقد

شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشور (ICRG)

چکیده

شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشور (ICRE)، از ۳۰ سال پیش با هدف ارائه اطلاعاتی جامع و روزآمد از وضعیت مخاطرات سیاسی - اقتصادی کشورها به سرمایه‌گذاران بین‌المللی تهیه می‌شود. راهنمایی بین‌المللی ریسک کشور ترکیبی است از سه زیرشاخص ریسک سیاسی، ریسک اقتصادی و ریسک مالی که هر یک از پنج تا ده مؤلفه تشکیل شده‌اند. این شاخص براساس گزارش‌های بین‌المللی آزادی اقتصادی هریتیج حکمرانی خوب و... نیز براساس نظرات کارشناسانی مستقر در انگلستان تهیه می‌شود.

ریسک ایران در شاخص ICRG از سال‌های مختلف به‌صورت ریسک بسیار بالا (حدود دهه ۶۰ تا ریسک پایین و متوسط (سال‌های دهه ۷۰ و ۸۰) در نوسان بوده است. از آنجا که شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری مبتنی بر قضاوت کارشناسانی خارج از ایران تهیه می‌شود، نمی‌تواند ابزار مناسبی برای ارزیابی موانع سرمایه‌گذاری در ایران باشد و لازم است براساس تجارب بین‌المللی شاخصی بومی برای سنجش ریسک در اقتصاد ایران تهیه شود.

مقدمه

شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری ICRG^۱ از باسابقه‌ترین و پرکاربردترین شاخص‌های بین‌المللی ارزیابی مخاطرات اقتصادی کشورها محسوب می‌شود. تدوین شاخص‌های ریسک کشوری از حدود ۳۰ سال پیش و با هدف ارائه راهنمایی‌های لازم به سرمایه‌گذاران بین‌المللی، مؤسسات و نهادهای اعتباردهنده جهانی و مدیران اجرایی شرکت‌های چندملیتی آغاز شده است. با افزایش میزان تجارت جهانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شاخص‌های ریسک کشوری نیز گسترش یافته‌اند، به‌طوری که امروزه ده‌ها نوع از این‌گونه شاخص‌ها به ارزیابی محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف و مقایسه آنها می‌پردازند.

شاخص ICRG ترکیبی از سه شاخص ریسک سیاسی، ریسک اقتصادی و ریسک مالی است.

1. ICRG (International Country Risk Guide).

شاخص ریسک سیاسی ICRG، مهمترین بخش این شاخص است که از امتیازات و رتبه‌بندی‌های آن به‌طور گسترده در دیگر شاخص‌های مشهور بین‌المللی مانند «شاخص آزادی اقتصادی فریزر»، «شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج»، «شاخص حکمرانی خوب» بانک جهانی و موارد دیگر استفاده می‌شود. امتیازات این شاخص توسط گروهی از تحلیلگران ICRG که در انگلستان مستقر هستند، تعیین می‌شود. هر تحلیلگر به جمع‌آوری اطلاعات و ارزیابی منطقه‌ای خاصی می‌پردازد. مجموعه این کارشناسان، ماهیانه جلساتی برگزار می‌کنند و رتبه‌بندی‌های نهایی براساس ارزیابی آنان شکل می‌گیرد. ترکیب و مؤلفه‌های شاخص ریسک سیاسی با آنچه در سال‌های پس از تدوین شاخص، در ادبیات اقتصادی تحت عنوان «کیفیت نهادی» و «حکمرانی» مطرح شده، شباهت بسیاری دارد. لذا پس از طرح نظریه تأثیر نهادها بر رشد و توسعه اقتصادی و نظریه حکمرانی خوب، تحقیقات متعددی با استفاده از شاخص ریسک سیاسی ICRG و یا مؤلفه‌هایی از آن با هدف آزمون تجربی این نظریات انجام شده است.

هدف گزارش حاضر شناخت عمیق‌تر شاخص ICRG، بررسی وضعیت ایران از نگاه ICRG و تأمل درخصوص برخی معایب و کاستی‌های این شاخص است. در ابتدا به‌طور مختصر به مفاهیمی که در شناخت بیشتر سیستم ICRG مفید هستند، می‌پردازیم.

تعاریف و مفاهیم

۱. ریسک کشوری

پیشینه تحلیل‌های ریسک کشوری به اواخر دهه ۶۰ میلادی بازمی‌گردد. آورامویک^۱ کارشناس بانک جهانی در سال ۱۹۶۸، آزمون نظام‌مند عواملی را که بر تراز پرداخت‌های یک کشور و بنابراین توانایی بازپرداخت بدهی خارجی آن کشور، تأثیر می‌گذارند، آغاز کرد. وی و همکارانش ترکیبی از نماگرهای کوتاه‌مدت و بلندمدت را برای ارزیابی ظرفیت بازپرداخت بدهی کشورها پیشنهاد کردند. نماگرهای کوتاه‌مدت که با توانایی نقدینگی کشورها برای بازپرداخت بدهی مرتبطند شامل این موارد هستند:

۱. نرخ رشد صادرات،

۲. نسبت بازپرداخت بدهی به صادرات،

۳. نسبت ذخایر ارز خارجی به واردات.

نماگرهای بلندمدت که برای تعیین شرایط بازپرداخت مستمر بدهی خارجی در نظر گرفته

می‌شوند، شامل این موارد هستند:

۱. نرخ رشد GDP،

۲. نسبت سرمایه‌گذاری به GDP،

۳. نسبت صادرات به GDP،

۴. نرخ افزایش قیمت.^۱

پیش از اولین شوک نفتی (۱۳۷۳-۱۹۷۴)، اکثر کشورهای درحال توسعه، وام‌های بلندمدت از منابع رسمی خارجی دریافت کردند. بعد از اولین شوک نفتی، ثابت شد منابع نهادها و مؤسسات رسمی برای مواجهه با عدم تعادل‌های بزرگ پیش روی کشورهای درحال توسعه، ناکافی بوده و برای مواجهه با این نیازهای رو به افزایش بانک‌های تجاری باید به میان می‌آمدند. پس از دومین شوک نفتی (۱۹۷۹-۱۹۸۰) اکثر کشورهای با بدهی خارجی قابل توجه، مشکلات بازپرداخت بدهی را تجربه کردند. پس از آن، تحلیل ریسک کشوری به‌طور فزاینده‌ای کانون توجه نه فقط بانک‌ها و نهادهای بین‌المللی، بلکه دولت‌ها و مجامع عمومی قرار گرفته است. درحال حاضر اکثر بانک‌های بین‌المللی و چندین آژانس مستقل، عهده‌دار تحلیل‌های ریسک کشوری شده‌اند. از آن جمله می‌توان به «گروه رتبه‌بندی استاندارد اند پورز»^۲ (S&P)، «خدمات اطلاعات کنترل ریسک»^۳ (CRIS)، «واحد اطلاعات در نشریه اکونومیست»^۴ (EIU)، «راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری» (ICRG) وابسته به «گروه خدمات ریسک سیاسی» (PRS)، «اطلاعات ریسک محیط کسب‌وکار»^۵ (BERI)، و «مؤسسه سرمایه‌گذاری نهادی پول اروپایی»^۶ (EII) اشاره کرد.^۷

ریسک کشوری به روش‌های متفاوتی تعریف و اندازه‌گیری می‌شود. در حالت کلی، ریسک کشوری به ریسک مرتبط با آن عواملی اشاره دارد که بر توانایی و تمایل یک کشور، یا یک وام‌گیرنده کشوری خاص، برای تکمیل کردن تعهداتشان نسبت به یک یا بیشتر از یک وام‌دهنده یا سرمایه‌گذار تأثیر می‌گذارد. شاپیرو^۸ (۱۹۹۹) ریسک کشوری را سطح عمومی ناطمینانی سیاسی و اقتصادی در یک کشور که بر ارزش وام‌ها یا سرمایه‌گذاری‌ها در آن کشور تأثیر می‌گذارد، تعریف می‌کند. بنابراین تحلیل ریسک کشوری شامل ارزیابی عوامل سیاسی، اقتصادی و مالی کشور وام‌گیرنده یا کشور پذیرای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌شود که ممکن است در پرداخت به‌موقع اصل و سود وام وقفه ایجاد کند و یا بر بازدهی سرمایه‌گذاری خارجی تأثیر منفی بگذارد.^۹

---

1. Hiranya Nath (2008), p. 6.
2. Standard & Poor's Rating Group
3. Control Risks Information Service
4. The Economist Intelligence Unit
5. Business Environment Risk Intelligence
6. Euromoney Institutional Investor
7. Hiranya Nath (2008), p. 6.
8. Shapiro
9. Hiranya Nath (2008), p. 2.

یکی از مؤلفه‌های مهم تحلیل ریسک کشوری، «ریسک حاکمیت»^۱ است که به‌عنوان ریسکی تعریف می‌شود که ناشی از حوادث تحت کنترل یک حکومت خارجی است. زمانی که یک دولت خارجی در تکمیل تعهدات بدهی سررسید شده‌اش بی‌میل یا ناتوان است، ریسک حاکمیت، مستقیم و زمانی که دولت خارجی بر توانایی وام‌گیرندگان خصوصی در قلمرو حاکمیت در تکمیل تعهدات بدهی به وام‌دهندگان و سرمایه‌گذاران خارجی تأثیر می‌گذارد، ریسک حاکمیت، غیرمستقیم است. در هر دو حالت سرمایه‌گذاران و وام‌دهندگان خارجی از ریسک حاکمیت متأثر می‌شوند.

مؤلفه مهم دیگر در تحلیل ریسک کشوری «ریسک سیاسی» است. این ریسک غیرتجاری از حوادث و اوضاع سیاسی در یک کشور که می‌تواند باعث زیان تجارت بین‌المللی شود، پدید می‌آید. حوادث و اوضاع سیاسی مانند جنگ، درگیری داخلی و خارجی، تغییر دولت و حمله‌های تروریستی ممکن است به‌طور جدی بر سودآوری تجارت بین‌المللی تأثیر بگذارد. ریسک سیاسی با ریسک حاکمیت، نسبتی همه‌جانبه و وثیق دارد.

مؤلفه‌های دیگر، «ریسک اقتصادی» و «ریسک مالی» هستند که به شرایط و عملکرد کلی نظام اقتصادی و مالی مربوط می‌شوند. این مؤلفه‌ها نمی‌توانند به‌طور کامل از نظام سیاسی یا فرآیند سیاسی کشور مجزا باشند. عوامل اقتصادی و مالی که بر این ریسک‌ها اثر می‌گذارند، نتایج سیاست‌های اقتصادی دولت هستند. برای مثال سیاست‌های پولی و مالی که منجر به تورم پایین، بیکاری کم و کسری بودجه پایین می‌شود و سیاست‌هایی که به ثبات نظام مالی کمک می‌کنند، تأثیری مثبت بر ارزیابی ریسک کشوری دارند.^۲

نتایج تحلیل ریسک کشوری به همان اندازه که به‌عنوان ابزار تصمیم‌گیری پیش از وام‌دهی به‌کار می‌روند، برای پس از وام‌دهی نیز استفاده می‌شوند. پیش از وام‌دهی، تصمیماتی مانند اینکه وام داده شود یا نه، چقدر وام داده شود و چقدر سود گرفته شود، بر ریسک اندازه‌گیری شده متکی هستند. پس از وام‌دهی، تحلیل‌های دوره‌ای ریسک کشوری به‌عنوان ابزار پایش به‌کار می‌رود و یک سیستم از پیش هشداردهنده را فراهم می‌کند. با افزایش تحرک سرمایه در جهان، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، نتایج تحلیل‌های ریسک کشوری برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز بسیار مهم بوده است. هایس^۳ (۱۹۹۸) با توجه به سرعت رو به افزایش تحرک سرمایه و گسترش تجارت بین‌الملل، بر نیاز به گسترش حوزه تحلیل‌های ریسک کشوری تأکید می‌کند.^۴

1. Sovereign risk

2. Hiranya Nath (2008), pp. 3-4.

3. Hayes

4. Hiranya Nath (2008), p. 4.

۲. کیفیت نهادی و حکمرانی

در مدل‌های سنتی رشد، ریشه تفاوت نرخ سرمایه‌گذاری و رشد در کشورهای گوناگون، به نرخ پس‌انداز و نرخ رشد عوامل تولید نسبت داده می‌شود. پس از آن اقتصاددانان عواملی دیگر همچون سرمایه انسانی، درجه توسعه‌یافتگی بخش مالی و ماهیت و کیفیت سیاست‌های اقتصاد کلان را نیز در کنار عوامل سنتی مورد بررسی قرار دادند. در سال‌های اخیر، اقتصاددانان نهادگرا ارتباط میان نهادها و عملکرد اقتصادی را مطرح کرده‌اند و کیفیت نهادها به‌عنوان منشأ دیگری برای تفاوت رشد و توسعه اقتصادی کشورها مورد توجه قرار گرفته است. نورث، نهادها را قواعد رسمی و غیررسمی‌ای تعریف می‌کند که تعامل بین افراد را شکل می‌دهند. بدین ترتیب می‌توان گفت نظریه حکمرانی خوب، ویژگی‌های برخی از نهادهای عمومی حاکمیت را توصیف می‌کند، به‌گونه‌ای که حاکمیت زمینه‌ساز توسعه باشد.

از اواخر دهه ۹۰، نهادهای بین‌المللی سیاست‌گذاری اقتصادی همچون بانک جهانی، برنامه عمران سازمان ملل و تا حدودی صندوق بین‌المللی پول سیاست حکمرانی خوب را به‌عنوان کلید معمای توسعه مطرح کردند. حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه میان شهروندان و حکومت‌کنندگان اطلاق می‌شود. براساس تعریف برنامه عمران سازمان ملل حکمرانی خوب عبارت است از: مدیریت امور عمومی براساس حاکمیت قانون، دستگاه قضایی کارآمد و عادلانه و مشارکت گسترده مردم در فرآیند حکومتداری. به عبارت دیگر هر اندازه حاکمیت قانون بیشتر و دستگاه قضایی کارآمدتر و عادلانه‌تر و میزان مشارکت در یک کشور بیشتر باشد، حکمرانی در آن کشور مطلوب‌تر است.

صندوق بین‌المللی پول بر شفافیت مالی و پولی به‌عنوان شرط لازم برای افزایش پاسخگویی حکومت توجه کرده است؛ در این راستا صندوق بین‌المللی پول بیش از ده استاندارد را برای نظامات پولی، بانکی و مالی تعریف ارائه می‌کند. تعریف استانداردها براساس این سیاست صورت گرفته، که حکمرانی خوب نیازمند پاسخگو بودن حکومت‌ها است. علاوه بر این، بدون شفافیت مالی، پاسخگویی بی‌معنا بوده و گام اساسی برای شفافیت مالی، تعریف و اجرای استانداردهای ثبت و انتشار اطلاعات است. در این راستا، بانک جهانی مجموعه گسترده‌تری از سیاست‌ها و اقدامات برای تقویت حکمرانی، تقویت رقابت و پاسخگویی را توصیه کرده است که کاربرد آنها در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، موارد بسیار گسترده‌ای از سیاست‌ها، از اصلاح نظام قضایی و آموزش و پرورش تا نظام مناقصات دولتی را شامل می‌شود.^۱

۱. احمد میدری و جعفر خیرخواهان (به‌کوشش)، ۱۳۸۳، ص ۲۵۸-۲۵۹.

بانک جهانی، حکمرانی را به‌عنوان سنت‌ها و نهادهایی تعریف می‌کند که قدرت توسط آنها در جهت مصلحت عمومی در یک کشور، اعمال می‌شود و مشتمل است بر:

۱. فرآیندی که زمامداران از طریق آن، انتخاب و تعویض می‌شوند و بر آنها نظارت صورت می‌گیرد.
  ۲. ظرفیت و توانایی دولت برای اداره کارآمد منابع و اجرای سیاست‌های صحیح.
  ۳. احترام شهروندان و دولت به نهادهایی که تعاملات اجتماعی و اقتصادی میان آنها را اداره می‌کنند.
- در جمع‌بندی کلی، می‌توان مهمترین مفاهیم مورد توجه در اندیشه حکمرانی خوب را به‌صورت زیر فهرست کرد:^۱

- حکومتی که اداره امور کشور را در دست دارد، از پشتوانه انتخاب و اعتماد مردمی برخوردار باشد و به‌عبارت دیگر، قدرت خود را براساس نوعی قرارداد اجتماعی کسب کرده باشد.
- حکومت حق نظارت عمومی را به رسمیت بشناسد.
- فرآیند قانونگذاری و نیز عملکرد حکومت از شفافیت قابل قبولی برخوردار باشد.
- اصل شایسته‌سالاری در انتخاب کارگزاران رعایت شود.
- خدمات عمومی مورد نیاز جامعه به‌صورت مطلوب توسط حکومت تأمین شود.
- نظام اداری که اراده حکومت از طریق آن اعمال می‌شود، کارآمد و قابل اعتماد باشد.
- دستگاه قضایی از کارآمدی مطلوبی برخوردار بوده و بتواند زمینه‌های برقراری انصاف و عدالت را در جامعه فراهم و نهادینه سازد.
- رژیم سیاسی حاکم از ثبات کافی برخوردار باشد.
- دخالت‌های حکومت در عرصه کسب‌وکار به حد بهینه محدود شود.
- مردم و حکومت به قوانین موجود در جامعه احترام بگذارند.
- حکومت به تعهدات خود پایبند باشد.
- فساد به معنای استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی در جامعه کنترل شده باشد.

تعریف حکمرانی چنان گسترده است که مجموعه وسیعی از شاخص‌های بین‌کشوری می‌توانند بر وجوه گوناگون آن پرتو افکنند. این شاخص‌ها از انواع مختلف سازمان‌ها، از جمله نهادهای تجاری درجه‌بندی ریسک، به‌دست می‌آیند.^۲

۱. همان، ص ۴۸۴-۴۸۵.

۲. همان، ص ۲۹۸.

روش‌شناسی شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری^۱

رتبه‌بندی ICRG شامل ۲۲ متغیر در سه زیرگروه ریسک سیاسی، مالی و اقتصادی است. برای هر زیرگروه، یک شاخص جداگانه ایجاد شده است. شاخص ریسک سیاسی برپایه ۱۰۰ امتیاز و ریسک مالی و ریسک اقتصادی هر یک بر مبنای ۵۰ امتیاز طراحی شده‌اند. امتیاز این سه شاخص بر عدد دو تقسیم شده تا وزن آنها در شاخص ریسک مرکب به دست آید. امتیاز شاخص مرکب از صفر تا صد است که در گروه‌هایی از ریسک بسیار پایین (۸۰ تا ۱۰۰ امتیاز) تا ریسک بسیار بالا (۰ تا ۴۹/۹ امتیاز) قرار می‌گیرد.

رتبه‌بندی ریسک سیاسی شامل ۱۲ متغیر سیاسی و اجتماعی است. الگوی ICRG، پیش‌بینی یک‌ساله و یک ارزیابی پنج‌ساله از آینده کشور نیز ارائه می‌کند. تصویر شرایط آینده کشور در سناریوهای «بهترین» حالت و «بدترین» حالت قرار می‌گیرد. این پیش‌بینی‌ها امکان مدیریت ریسک و نیازهای بیمه‌ای را برای مدیران فراهم می‌کند. تحلیل‌های کشوری ICRG شامل ارزیابی توصیفی و داده‌های اقتصادی می‌شود. رتبه‌بندی برای ۱۴۰ کشور به صورت ماهیانه و برای ۲۶ کشور دیگر بر مبنای سالیانه و تحت عنوانی متفاوت ارائه می‌شود.

۱. پیشینه نظام رتبه‌بندی ICRG

الگوی ICRG برای پیش‌بینی ریسک مالی، سیاسی و اقتصادی در سال ۱۹۸۰ توسط ویراستاران یک خبرنامه هفتگی با عنوان «گزارش‌های بین‌المللی» در مورد اقتصاد و تأمین مالی که به‌طور گسترده مورد توجه بود، ایجاد شد. ویراستاران در مواجهه با نیازهای مشتریان به تحلیل‌های عمیق و جامع راجع به ریسک‌های بالقوه کسب‌وکار بین‌الملل، یک الگوی آماری برای محاسبه ریسک طراحی کردند و آن را با تحلیل‌هایی که اعداد را توضیح می‌داد پشتیبانی کردند. نتیجه، سیستم قابل فهمی است که قابلیت اندازه‌گیری و مقایسه انواع مختلف ریسک را در بین کشورها فراهم می‌کند. در سال ۱۹۹۲ ویراستاران و تحلیلگران ICRG از «گزارش‌های بین‌المللی» به گروه خدمات ریسک سیاسی (PRS) نقل مکان کردند و بخشی از خدمات کسب‌وکار بین‌الملل شدند. در سپتامبر ۲۰۰۱، PRS سایت ICRG را راه‌اندازی کرد. یک مزیت ICRG این است که به کاربر اجازه می‌دهد ارزیابی‌های خود را بر اساس مدل ICRG داشته باشد و یا مدل را برای نیازهای خاص خود تعدیل کند. اگر عوامل خاصی وزن بیشتری در کسب‌وکار یا سرمایه‌گذاری داشته باشد، رتبه‌بندی‌های

۱. این بخش ترجمه و تلخیصی از گزارش با عنوان «روش‌شناسی شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری» است که توسط مؤسسه «PRS» تدوین شده است.

ریسک مرکب، از قابلیت محاسبه مجدد با دادن وزن‌های بزرگ‌تر به آن عوامل برخوردار است. شاخص توسط سرمایه‌گذاران بین‌المللی، بانک‌ها، شرکت‌های چندملیتی، واردکنندگان، صادرکنندگان، دلالت‌ارز خارجی و غیره استفاده می‌شود.

ریسک سیاسی از ۱۲ مؤلفه و ۱۵ مؤلفه فرعی و ریسک مالی و ریسک اقتصادی هریک از ۵ مؤلفه تشکیل شده‌اند. ارزیابی‌های ریسک سیاسی براساس تحلیل ذهنی اطلاعات در دسترس و ارزیابی‌های ریسک مالی و ریسک اقتصادی براساس داده عینی هستند.

۲. رتبه‌بندی ریسک سیاسی

هدف از رتبه‌بندی ریسک سیاسی فراهم کردن ابزاری برای ارزیابی ثبات سیاسی کشورهاست. برای اطمینان از سازگاری بین کشورها و نیز در طی زمان، امتیازات براساس سؤالات از پیش مرتب شده برای هر مؤلفه تعیین می‌شوند.

مؤلفه‌های ریسک سیاسی

- **ثبات حکومت (۱۲ امتیاز):** این مؤلفه، ارزیابی حکومت در انجام دادن برنامه‌های اعلام شده‌اش و توانایی باقی ماندن بر سر قدرت است. مؤلفه ثبات حکومت از سه مؤلفه فرعی تشکیل شده که بالاترین امتیاز هریک چهار و حداقل امتیاز صفر است. امتیاز چهار معادل ریسک بسیار پایین و امتیاز صفر معادل ریسک بسیار بالاست. مؤلفه‌های فرعی عبارتند از:

- یکپارچگی حکومت،

- قدرت پارلمان،

- پشتیبانی مردمی.

- **شرایط اجتماعی - اقتصادی (۱۲ امتیاز):** این مؤلفه، ارزیابی فشارهای اجتماعی - اقتصادی در جامعه است که می‌تواند اعمال حکومت را تحت تأثیر قرار دهد و یا نارضایتی اجتماعی را تحریک کند. امتیاز ریسک از مجموع امتیازات سه مؤلفه فرعی، حداکثر چهار امتیاز و حداقل صفر امتیاز تعیین می‌شود. مؤلفه‌های فرعی عبارتند از:

- بیکاری،

- اعتماد مصرف‌کننده،

- فقر.

- ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی (۱۲ امتیاز): این مؤلفه ارزیابی عواملی است که بر ریسک سرمایه‌گذاری تأثیر می‌گذارند و توسط سایر مؤلفه‌های ریسک، سیاسی، اقتصادی و مالی پوشش داده نمی‌شوند. امتیاز مؤلفه از مجموع امتیازات سه مؤلفه فرعی با سقف امتیاز چهار تعیین می‌شود. مؤلفه‌های فرعی عبارتند از:

- سلب مالکیت / ماندگاری قرارداد،

- برگشت سود،

- تأخیرهای پرداخت.

- درگیری داخلی (۱۲ امتیاز): در این مؤلفه، ارزیابی خشونت سیاسی در کشور و تأثیر واقعی یا بالقوه آن بر حکمرانی مورد توجه است. بیشترین امتیاز به آن دسته از کشورها داده می‌شود که هیچ مقابله مسلحانه با حکومت در آنها وجود ندارد و حکومت علیه مردم، خشونت مستقیم یا غیرمستقیم اعمال نمی‌کند. کمترین امتیاز به کشوری داده می‌شود که درگیر جنگ داخلی مداوم است. امتیاز این مؤلفه نیز از مجموع امتیاز، سه مؤلفه فرعی با حداکثر چهار امتیاز به دست می‌آید. مؤلفه‌های فرعی عبارتند از:

- جنگ داخلی / تهدید کودتا،

- خشونت سیاسی / تروریسم،

- اغتشاش شهری.

- درگیری خارجی (۱۲ امتیاز): مؤلفه درگیری خارجی ارزیابی دو نوع ریسک برای حکومت است: شامل فشار خارجی بدون خشونت (فشارهای دیپلماتی، محدودیت‌های تجاری و...) و فشار خارجی همراه با خشونت (درگیری مرزی و جنگ کامل) درگیری خارجی از راه‌های زیادی می‌تواند بر تجارت خارجی تأثیر منفی بگذارد. از قبیل محدودیت عملیات، مجوزهای سرمایه‌گذاری و تجارت، اختلال در تخصیص منابع اقتصادی و تغییر ساختار رشد در جامعه. امتیاز ریسک از مجموع این مؤلفه‌های فرعی حاصل می‌شود:

- جنگ،

- درگیری بین مرزی،

- فشارهای خارجی.

- فساد (۶ امتیاز): این مؤلفه ارزیابی فساد درون نظام سیاسی است. فساد به چند دلیل تهدیدی برای سرمایه‌گذاری خارجی است: محیط اقتصادی و مالی را مختل می‌کند، کارایی حکومت و تبعاً کسب‌وکار را کاهش می‌دهد و در نهایت بی‌ثباتی ذاتی فرآیند سیاسی را نشان می‌دهد. رایج‌ترین شکل فساد که به‌طور مستقیم به کسب‌وکار مربوط است، فساد مالی در شکل تقاضا برای

پرداخت‌های خاص و رشوه‌های مرتبط با مجوزهای صادرات و واردات، کنترل‌های ارزی و ارزیابی‌های مالیاتی است.

شاخص مورد بررسی علاوه بر در نظر گرفتن انواعی از فساد، که پیشتر بالقوه فساد را در اشکال زیر در نظر می‌گیرد: پشتیبانی بیش از حد از شخص یا گروهی خاص، انتصاب اقوام نزدیک در مشاغل خاص، رزرو کردن شغل، مهمانی پنهانی برای تأمین سرمایه و همبستگی مشکوک و نزدیک سیاستمداران و تاجران. این اشکال توطئه‌آمیز فساد، به‌طور بالقوه ریسک بزرگ‌تری برای سرمایه‌گذاری خارجی محسوب می‌شوند. بزرگ‌ترین ریسک چنین فسادی این است که گاهی اوقات به خطری فوق تصور تبدیل می‌شود یا رسوایی بزرگی به‌طور ناگهانی فاش می‌شود؛ به‌طوری که عکس‌العمل سیاسی عمومی را برمی‌انگیزد و منجر به سقوط یا براندازی حکومت می‌شود.

- دخالت نظامیان در سیاست (۶ امتیاز): دخالت نظامیان در سیاست، حتی در سطح جانبی، به معنای کاهش پاسخگویی حکومت در برابر مردم است. با این حال معانی دیگری نیز دارد. به‌عنوان نمونه ممکن است ارتش به‌دلیل تهدید خارجی یا داخلی، در امور حکومت دخالت کند. این امر به معنای اختلال در سیاست‌های حکومت در مواجهه با این تهدید است.

در برخی کشورها تهدید نظامی می‌تواند حکومت منتخب را مجبور به تغییر سیاست کند یا سبب جایگزینی آن با حکومتی شود که بیشتر از خواسته‌های ارتش تبعیت کند. غلبه نظامی یا تهدید به کنترل درآوردن ارتش نیز ممکن است نشان‌دهنده ریسک بالا باشد؛ چنانکه این حالت، نشانه ناتوانی حکومت برای عملکرد مؤثر است و در نتیجه کشور محیطی مناسب برای سرمایه‌گذاران خارجی محسوب نمی‌شود.

رژیم کاملاً نظامی بیشترین ریسک را مطرح می‌کند. یک رژیم نظامی در کوتاه‌مدت ممکن است ثبات جدیدی را فراهم کند و بنابراین ریسک‌های کسب‌وکار را کاهش دهد. با این وجود، قطعاً در بلندمدت ریسک افزایش خواهد یافت. تاحدی به‌دلیل اینکه نظام حکمرانی فاسد خواهد شد و تاحدی به‌دلیل اینکه ادامه چنین حکومتی، احتمالاً، سبب ایجاد مقابله مسلحانه خواهد شد.

- تنش‌های مذهبی (۶ امتیاز): تنش‌های مذهبی ممکن است از تسلط جامعه یا / و حکومت توسط یک گروه مذهبی برآید. جلوگیری از آزادی مذاهب، تهدیدی برای سرمایه‌گذاری خارجی محسوب می‌شود.

- حاکمیت نظم و قانون (۶ امتیاز): نظم و قانون به‌طور جداگانه ارزیابی می‌شوند. هر مؤلفه فرعی شامل صفر تا سه امتیاز است. مؤلفه فرعی قانون، ارزیابی استحکام و استقلال نظام قانونی است درحالی که مؤلفه فرعی نظم ارزیابی رعایت عمومی قانون است. بنابراین یک کشور می‌تواند دارای

حداکثر امتیاز قانون به دلیل نظام قضایی اش باشد، اما کمترین امتیاز را در نظم داشته باشد، اگر از میزان بالای جرم و نقض قانون (برای مثال شیوع اعتصاب غیرقانونی) رنج می‌برد.

- **تنش‌های نژادی (۶ امتیاز):** این مؤلفه، ارزیابی درجه تنش‌ها در یک کشور نسبت به تقسیمات نژادی، ملی و زبانی است. امتیاز پایین‌تر به کشورهایی داده می‌شود که تنش‌های نژادی و ملی به دلیل مقابله گروه‌هایی که متعصب و بی‌میل به توافق می‌باشند، به میزان بالایی وجود دارد. به کشورهای امتیاز بالا داده می‌شود که این‌گونه کشمکش‌ها حداقل باشند.

- **پاسخگویی حکومت در برابر مردم (۶ امتیاز):** این مؤلفه مقیاسی است از اینکه پاسخگویی حکومت در برابر مردم به چه نحو صورت می‌گیرد؛ اصولاً حکومت هر چقدر کمتر پاسخگو باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که آن حکومت در یک جامعه دمکراتیک به آرامی و در یک جامعه غیردمکراتیک با خشونت سقوط کند. امتیاز این مؤلفه در هر کشور براساس مواردی از قبیل امکان انتخابات آزاد و عادلانه دولت و مجلس، وجود نظام قضایی مستقل، امکان رقابت احزاب سیاسی، حمایت از آزادی‌های فردی و هماهنگی و همکاری میان دولت، مجلس و نهاد قضایی تعیین می‌شود.

- **کیفیت دیوانسالاری (۶ امتیاز):** استحکام نهادی و کیفیت دیوانسالاری جذب‌کننده شوک دیگری است که بازبینی سیاست در زمان تغییر دولت را به حداقل می‌رساند. بنابراین کشورهایی که دیوانسالاری آنها قدرت و تخصص اداره کردن کشور، بدون تغییرات مؤثر در سیاست یا وقفه در خدمات دولتی را دارا باشند، امتیاز بالاتری دریافت می‌کنند. در این کشورهای با ریسک پایین، دیوانسالاری تا حدودی به استقلال از فشار سیاسی گرایش دارد و سازوکاری کارآمد برای استخدام و آموزش برقرار شده است. این دیوانسالاری قوی، اثر حفاظتی در برابر تنش‌های سیاسی دارد.

۳. رتبه‌بندی ریسک اقتصادی

هدف کلی رتبه ریسک اقتصادی، فراهم کردن ابزار ارزیابی قوت‌ها و ضعف‌های اقتصادی فعلی کشور است. کمترین مقدار مؤلفه، عدد صفر و بیشترین مقدار وزن ثابت مؤلفه است. به منظور ایجاد قابلیت مقایسه میان کشورها، مؤلفه‌ها به صورت نسبت داده‌هایی از اقتصاد هر کشور در نظر گرفته شده‌اند. برای هر مؤلفه جدولی مانند جدول زیر طراحی شده که براساس آن امتیاز کشور مشخص می‌شود. مؤلفه‌ها عبارتند از:

- تولید ناخالص داخلی سرانه،
- رشد تولید ناخالص داخلی واقعی،
- نرخ تورم سالیانه،

- کسری بودجه دولت نسبت به GDP.

- تراز حساب جاری نسبت به GDP.

۴. رتبه‌بندی ریسک مالی

هدف کلی رتبه ریسک مالی ارزیابی توانایی کشور در تأمین مالی بدهی‌های تجاری و رسمی کشور است. کمترین مقدار مؤلفه عدد صفر و بیشترین مقدار وزن ثابت مؤلفه است. به منظور ایجاد قابلیت مقایسه میان کشورها، مؤلفه‌ها به صورت نسبت داده‌هایی از اقتصاد هر کشور در نظر گرفته شده‌اند. نحوه تعیین امتیاز مشابه ریسک اقتصادی است. مؤلفه‌ها عبارتند از:

- بدهی خارجی نسبت به GDP.

- بدهی خارجی نسبت به صادرات کالا و خدمات.

- تراز حساب جاری نسبت به صادرات کالا و خدمات.

- نقدینگی خالص در ماه.

- ثبات نرخ ارز.

۵. رتبه‌بندی ریسک مرکب

امتیاز ریسک از ترکیب امتیاز ریسک سیاسی، مالی و اقتصادی به دست می‌آید. امتیاز ریسک سیاسی ۵۰ درصد و امتیاز ریسک مالی و اقتصادی هر یک ۲۵ درصد امتیاز ریسک مرکب را تشکیل می‌دهند. گروه‌بندی کشورها نیز براساس جدول ۱ صورت می‌گیرد:

جدول ۱. رتبه‌بندی ریسک مرکب

ریسک بسیار بالا	۴۹/۹-۰
ریسک بالا	۵۹/۹-۵۰
ریسک متوسط	۶۹/۹-۶۰
ریسک پایین	۷۹/۹-۷۰
ریسک بسیار پایین	۱۰۰-۸۰

۶. پیش‌بینی ریسک

گروه ICRG پیش‌بینی‌های یک‌ساله و پنج‌ساله برای هر یک از گروه‌های ریسک با استفاده از روش‌شناسی مشابهی که برای پیش‌بینی ریسک جاری به کار می‌برد، تولید می‌کند. دو نوع پیش‌بینی

برای هر دوره زمانی تولید می‌شود، پیش‌بینی بدترین حالت (WCF) و پیش‌بینی بهترین حالت (BCF). WCF به‌وسیله پیش‌بینی روند بدترین حالت مؤلفه ریسک در هر دوره تولید می‌شود. چنین روندهایی می‌تواند شتاب‌دهنده تجزیه سیاسی، بدتر شدن تنش‌های نژادی و مذهبی، ترتیبات ناکافی برای غلبه دولت در حالت مرگ یا ترور رئیس‌جمهور و غیره باشد. در رویکرد پیش‌بینی ریسک، معقول بودن روند و توانایی دولت برای خنثی کردن چنین روندهایی بررسی می‌شود. در نتیجه، WCF و BCF، ریسک افراطی را نشان نمی‌دهند، بلکه نتیجه ممکن معقول را در صورتی که روندهای مشخص شده ادامه یابند، ارائه می‌کنند.

۷. تعدیل سیستم برای نیازهای ویژه

سیستم ICRG برای کاربر عمومی تولید شده است، یعنی به ریسک کلی کشور توجه می‌کند. برخی کاربران به ارزیابی ریسک خاص‌تری نیاز دارند که برای علایق ویژه آنها به‌کار رود. برای مثال شرکتی که در زمینه توریسم بین‌المللی شروع به‌کار می‌کند، می‌خواهد ریسک کشوری را به‌عنوان کشور مقصد سفر به‌کار گیرد. در این حالت ممکن است ارزیابی ریسک عمومی کمکی نکند. ممکن است کشوری واجد ریسک بالا در شاخص ریسک مرکب داشته باشد، زیرا ریسک مرکب به‌وسیله عواملی چون ریسک مالی یا اقتصادی پایین، یعنی فضای سرمایه‌گذاری ضعیف و عوامل دیگری که تهدیدکننده نیستند، می‌تواند کاهش یابد. از طرف دیگر، ممکن است کشوری دیگری رتبه متوسط در شاخص ریسک مرکب داشته باشد، اما به‌دلیل میزان جرم بالا، درگیری‌های مذهبی و نظایر آن، برای توریست‌ها خطرناک باشد. در چنین شرایطی فهم بهتری از ریسک می‌تواند با توجه به ارزیابی‌های مؤلفه‌های ریسک، مانند درگیری داخلی، درگیری خارجی، حاکمیت نظم و قانون، تنش‌های مذهبی و غیره حاصل شود.

رویکرد دیگری برای تعدیل ICRG برای نیازهای کاربری ویژه این است که کاربر وزن‌دهی مؤلفه‌هایی را که برایش اهمیت بیشتری دارد، با کاهش وزن مؤلفه‌های کم‌اهمیت‌تر تغییر دهد. برای مثال یک آژانس توریستی بین‌المللی می‌تواند وزن مؤلفه‌های تنش‌های مذهبی و نژادی را از ۶ به ۱۲ افزایش دهد و ازسوی دیگر وزن ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی، کیفیت دیوانسالاری و پاسخگویی دولت در برابر مردم را برای جبران آن افزایش، کاهش دهد. ICRG نه تنها رتبه‌های ریسک را برای کشورهای تحت پوشش ارائه می‌کند، بلکه اطلاعات سیاسی و داده اقتصادی و مالی که رتبه‌ها براساس آنها تعیین شده‌اند را نیز فراهم می‌کند. بنابراین برای کاربر امکان‌پذیر است که اطلاعات و داده را بررسی کند و براساس ارزیابی خود یا هر سیستم رتبه‌بندی ریسک دیگر، رتبه بدهد.

وضعیت ایران از نگاه راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری^۱

طبق گزارش منتشر شده در ماه می سال ۲۰۱۰، کشور نروژ با ۹۱ امتیاز رتبه اول جهان و سوئیس، بروئی، لوکزامبورگ، تایوان، کانادا، کویت، سنگاپور، سودان و هنگ‌کنگ رتبه‌های دوم تا دهم را کسب کرده و در طبقه ریسک بسیار پایین قرار گرفته‌اند. جایگاه سایر اقتصادهای بزرگ دنیا نیز در رتبه‌بندی ICRG به این ترتیب است: آلمان (۱۱)، ژاپن (۱۸)، ایالات متحده آمریکا (۲۹)، چین (۳۳)، انگلستان (۳۸)، فرانسه (۴۰)، برزیل (۴۳)، روسیه (۴۷) و هند (۶۵). ده کشور انتهای جدول نیز عراق، ماداگاسکار، سیرالئون، صربستان، اتیوپی، گینه بیسائو، مولداوی، کره جنوبی، ونزوئلا و گینه هستند. حداقل امتیاز عدد ۵۳ و مربوط به کشور گینه است. کشورهای عربی منطقه خاورمیانه از جایگاه بسیار خوبی برخوردارند، به طوری که کویت در رتبه هفتم، عمان دوازدهم، قطر و امارات متحده عربی به‌طور مشترک پانزدهم، عربستان سعودی بیست‌ودوم و بحرین بیست‌وسوم است. ایران طبق این گزارش با کسب امتیاز ۶۷/۵، در جایگاه هفادونهم جهان و در طبقه ریسک متوسط قرار گرفته است. روند تاریخی امتیازات و طبقه ریسک ایران در جدول ۲ و نمودار ۱ نشان داده شده است.

جدول ۲. امتیاز و طبقه ریسک ایران در شاخص ریسک مرکب (ICRG)

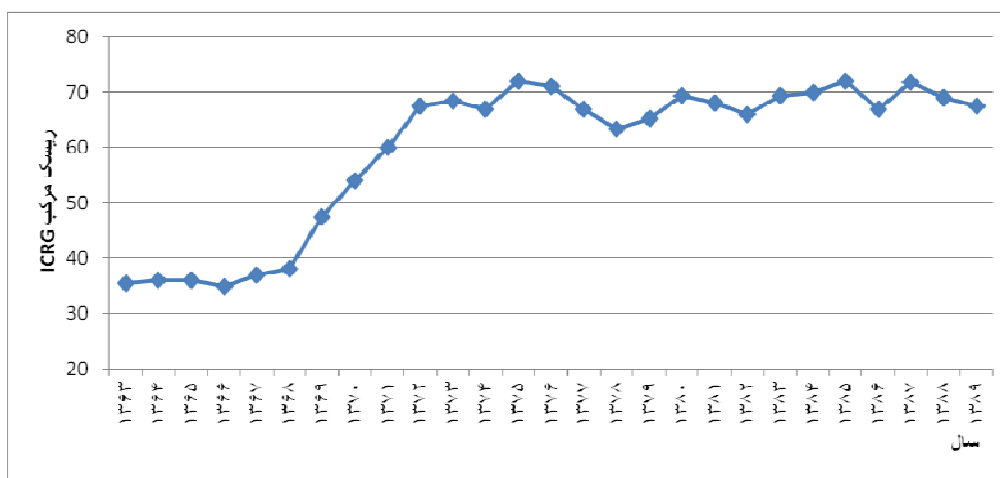
سال	ریسک مرکب	طبقه ریسک	سال	ریسک مرکب	طبقه ریسک
۱۳۶۲	۳۵/۵	خیلی بالا	۱۳۷۶	۷۱	پایین
۱۳۶۴	۳۶	خیلی بالا	۱۳۷۷	۶۷	متوسط
۱۳۶۵	۳۶	خیلی بالا	۱۳۷۸	۶۲/۳	متوسط
۱۳۶۶	۳۵	خیلی بالا	۱۳۷۹	۶۵/۳	متوسط
۱۳۶۷	۳۷	خیلی بالا	۱۳۸۰	۶۹/۳	متوسط
۱۳۶۸	۳۸	خیلی بالا	۱۳۸۱	۶۳/۵	متوسط
۱۳۶۹	۴۷/۵	خیلی بالا	۱۳۸۲	۶۴/۵	متوسط
۱۳۷۰	۵۴	بالا	۱۳۸۳	۶۸	متوسط
۱۳۷۱	۶۰	متوسط	۱۳۸۴	۷۰	پایین
۱۳۷۲	۶۷/۵	متوسط	۱۳۸۵	۷۲	پایین
۱۳۷۳	۶۸/۵	متوسط	۱۳۸۶	۶۷	متوسط
۱۳۷۴	۶۷	متوسط	۱۳۸۷	۷۱/۸	پایین
۱۳۷۵	۷۲	پایین	۱۳۸۸	۶۹	متوسط

مأخذ: www.prs.com. گزارش‌های ماه می، ایران و آهنگری و سعادت مهر (۱۳۸۷).

۱. گزارش‌های سال ۲۰۱۱ به دلیل تحریم ایران قابل دسترسی نبوده و با توجه به تجاری بودن مؤسسه PRS و هزینه بالای تهیه گزارش‌ها، آمار ICRG به‌طور منظم توسط مراجع آمار و اطلاعات کشور خریداری نمی‌شود. به دلیل محدودیت آمار و به‌منظور قابلیت مقایسه، گزارش‌های ماه می در هر سال مبنا قرار گرفته است.

نمودار ۱. روند امتیاز ایران در شاخص ریسک مرکب (ICRG)

در دوره جنگ تحمیلی، ایران در بدترین وضعیت ریسک کشوری، یعنی در طبقه ریسک بسیار بالا قرار گرفته است. پس از سال ۱۳۷۰ تاکنون کشور در طبقه ریسک متوسط و در برخی سال‌ها (۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۷) در طبقه ریسک پایین جای دارد.

در جدول ۳، امتیازات شاخص‌های ریسک سیاسی، اقتصادی و مالی قید شده است. ایران از نظر ریسک مالی در دوره سال‌های (۱۳۸۳-۱۳۸۹) در طبقه ریسک بسیار پایین قرار دارد و امتیاز این شاخص برای ایران به‌طور نسبی بالاتر از دو شاخص دیگر است. در امتیاز شاخص ریسک اقتصادی نوسان زیادی مشاهده می‌شود؛ به‌طوری که طبقه ریسک اقتصادی در حالت ریسک پایین، متوسط و بالا متغیر است.

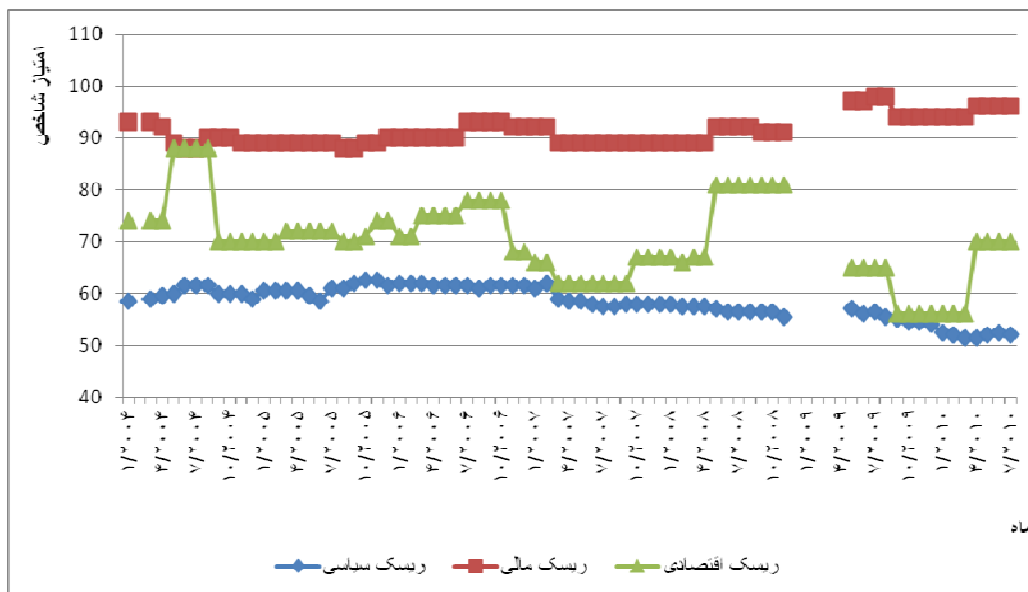
ریسک سیاسی به‌طور متوسط در مقایسه با دو گروه دیگر، امتیاز پایین‌تری را نشان داده و تغییرات امتیازات اندک، اما مستمر است. طبقه ریسک سیاسی ایران بین ریسک بالا و متوسط متغیر است.

جدول ۳. امتیاز و طبقه ریسک ایران در زیرگروه‌های شاخص (ICRG)

شاخص / سال	ریسک سیاسی	طبقه ریسک	ریسک مالی	طبقه ریسک	ریسک اقتصادی	طبقه ریسک
۱۳۸۱	۵۹	بالا	۷۸	پایین	۷۶	پایین
۱۳۸۲	۵۸/۵	بالا	۷۲	پایین	۷۵	پایین
۱۳۸۳	۶۰	متوسط	۸۹	بسیار پایین	۸۸	بسیار پایین
۱۳۸۴	۵۹/۵	بالا	۸۹	بسیار پایین	۷۲	پایین
۱۳۸۵	۶۱/۵	متوسط	۹۰	بسیار پایین	۷۵	پایین
۱۳۸۶	۵۸/۵	بالا	۸۹	بسیار پایین	۶۲	متوسط
۱۳۸۷	۵۷	بالا	۹۲	بسیار پایین	۸۱	بسیار پایین
۱۳۸۸	۵۷	بالا	۹۷	بسیار پایین	۶۵	متوسط
۱۳۸۹	۵۲	بالا	۹۶	بسیار پایین	۷۰	پایین

مأخذ: گزارش‌های ماه می ICRG، ۲۰۰۲-۲۰۱۰، ایران.

نمودار ۲. روند امتیاز ایران در زیرگروه‌های شاخص (ICRG)

مأخذ: گزارش‌های ماهیانه ICRG، ۲۰۰۴-۲۰۱۰، ایران.

جداول ۴ و ۵ امتیازات مؤلفه‌ها و مؤلفه‌های فرعی سه شاخص ریسک سیاسی، مالی و اقتصادی در گزارش ماه می ۲۰۱۰ را نشان می‌دهند. ایران در رتبه‌بندی ریسک سیاسی به‌طور نسبی در مؤلفه‌های ثبات حاکمیت، شرایط اقتصادی و اجتماعی، ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی، فساد و تنش‌های مذهبی امتیاز کمتری دارد. بیشترین امتیاز مربوط به درگیری داخلی است. جدول ۵ نشان می‌دهد از نظر کارشناسان ICRG، ایران در مؤلفه‌های فرعی پشتیبانی مردمی، بیکاری، اعتماد مصرف‌کننده، تأخیر دولت در پرداخت بدهی خارجی و فشارهای خارجی نسبت به سایر زمینه‌ها ضعف بیشتری دارد. امتیاز کامل مربوط به مؤلفه فرعی جنگ غیرنظامی و تهدید کودتاست. در شاخص ریسک مالی امتیازها کامل یا بسیار بالا هستند و در شاخص ریسک اقتصادی کمترین امتیاز به‌طور نسبی در تولید ناخالص سرانه و کسری بودجه دولت نسبت به GDP به‌دست آمده است.

جدول ۴. امتیاز مؤلفه‌های شاخص ICRG برای ایران

شاخص ریسک سیاسی			شاخص ریسک اقتصادی		
مؤلفه	وزن	امتیاز ۲۰۱۰	مؤلفه	وزن	امتیاز ۲۰۱۰
ثبات حاکمیت	۱۲	۵	تولید ناخالص داخلی سرانه	۵	۱/۵
شرایط اقتصادی-اجتماعی	۱۲	۵	رشد تولید ناخالص داخلی واقعی	۱۰	۸
ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی	۱۲	۵	نرخ تورم سالیانه	۱۰	۷
درگیری داخلی	۱۲	۸/۵	کسری بودجه دولت نسبت به GDP	۱۰	۵/۵
درگیری خارجی	۱۲	۶	تراز حساب جاری نسبت به GDP	۱۵	۱۳/۵
فساد	۶	۱/۵	کل شاخص	۵۰	۳۵/۵
دخالت نظامی در سیاست	۶	۵	شاخص ریسک مالی		
تنش‌های مذهبی	۶	۲	بدهی خارجی نسبت به GDP	۱۰	۹
حاکمیت نظم و قانون	۶	۴	بدهی خارجی نسبت به صادرات کالا و خدمات	۱۰	۱۰
تنش‌های نژادی	۶	۳/۵	تراز حساب جاری نسبت به صادرات کالا و خدمات	۱۵	۱۳/۵
پاسخگویی دولت در برابر مردم	۶	۴	نقدینگی خالص در ماه	۵	۵
کیفیت بوروکراسی	۴	۲	ثبات نرخ ارز	۱۰	۱۰
کل شاخص	۱۰۰	۵۲	کل شاخص	۵۰	۴۸

مأخذ: گزارش ماه می، ۲۰۱۰، ایران.

جدول ۵. امتیاز مؤلفه‌های فرعی شاخص ریسک سیاسی ICRG برای ایران

مؤلفه ریسک سیاسی	مؤلفه‌های فرعی	امتیاز ۲۰۰۸	امتیاز ۲۰۱۰
ثبات حکومت	یکپارچگی حکومت	۲/۵	۲
	قدرت پارلمان	۳	۲
	پشتیبانی مردمی	۲	۱
شرایط اقتصادی-اجتماعی	بیکاری	۱/۵	۱/۵
	اعتماد مصرف‌کننده	۱/۵	۱/۵
	فقر	۲/۵	۲/۵
ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی	سلب مالکیت / پایداری قرارداد	۲	۲
	برگشت سود	۲/۵	۲
	تأخیرهای پرداخت	۲	۱
درگیری داخلی	جنگ داخلی / تهدید کودتا	۴	۴
	خشونت سیاسی / تروریسم	۲	۲
	اغتشاش شهری	۲/۵	۲/۵
درگیری خارجی	جنگ	۲/۵	۲/۵
	درگیری بین مرزی	۲/۵	۲/۵
	فشارهای خارجی	۱	۱

مأخذ: گزارش‌های ماه می، ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰، ایران.

نقد و ارزیابی شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری

۱. هدف تدوین شاخص

شاخص ICRG با هدف راهنمایی و ارائه مشاوره به سرمایه‌گذاران خارجی برای پرهیز از سرمایه‌گذاری در کشورهای با ریسک بالا تدوین شده و حتی در بخشی به‌طور ویژه (ریسک صادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی)، به نوع نگرش، قوانین و سیاست‌های کشور میزبان در رابطه با ورود سرمایه و ریسک برگشت اصل و فرع سرمایه می‌پردازد. این درحالی است که مشکلاتی که بنگاه‌های داخلی یک کشور با آن مواجه‌اند دقیقاً از نوع مشکلات سرمایه‌گذار خارجی نیست و یا ممکن است دارای ضرایب اهمیت متفاوت باشد.^۱

اگرچه ICRG بخش عمده‌ای از کشورها را تحت پوشش قرار می‌دهد، اما منابع اطلاعاتی کشورها الزاماً یکسان نیستند. به دلیل اینکه هدف‌گیری شاخص ICRG، سرمایه‌گذاران بین‌المللی است، تمرکز بر منابع اطلاعاتی در کشورهایی که سرمایه‌گذاران نسبت به آنها مشتاق‌ترند، یعنی کشورهای ثروتمند و بزرگ، بیشتر است. بدین ترتیب می‌توان گفت نتایج برای کشورهای کوچک‌تر بیشتر مستعد خطای اندازه‌گیری است.^۲

باترا و همکارانش (۲۰۰۳) در تحقیقات خود نشان می‌دهند امتیازات و رتبه‌بندی‌های شاخص‌های ریسک کشوری در کشورهای توسعه‌یافته با یکدیگر سازگار است درحالی که در کشورهای در حال توسعه چنین نیست (نمودار ۳). در نتیجه مؤسسات رتبه‌بندی ریسک کشوری، کمتر به کشورهایی توجه دارند که فرصت‌های سرمایه‌گذاری در آنها چندان چشمگیر نیستند.^۳

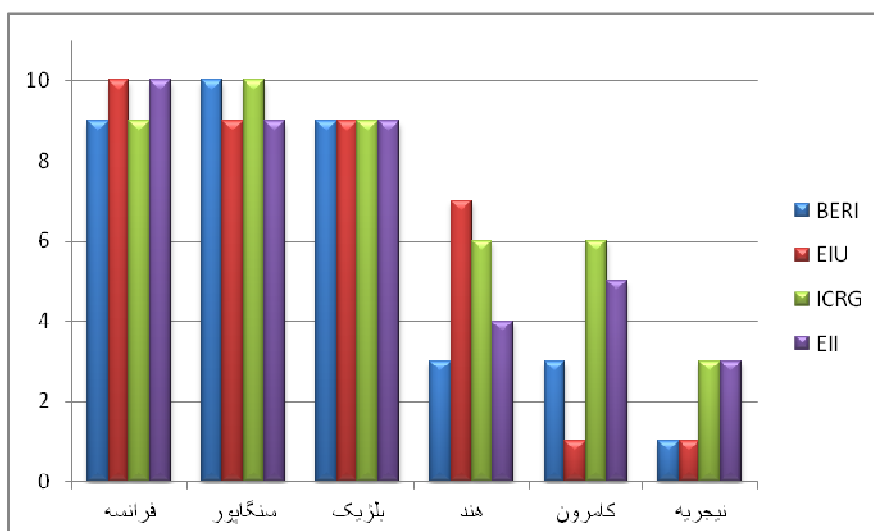
1. Andrew Williams & Siddique Abu, (2008), p. 137.

2. Ibid.

۳. بانک جهانی، ۱۳۸۷، ص ۶۹.

نمودار ۳. ناسازگاری امتیازات شاخص‌های ریسک کشوری در کشورهای فقیر

۲. اتکا به قضاوت شخصی

همه سیستم‌های رتبه‌بندی کشوری، به‌طور طبیعی هنجاری هستند و براساس هنجارها و ترجیحاتی بنا شده‌اند که الزاماً جهانشمول نیستند.^۱ ساخت شاخص‌های ترکیبی در تمامی مراحل، یعنی انتخاب مؤلفه‌هایی که در ترکیب شاخص به‌کار می‌روند، امتیازدهی مؤلفه‌ها، انتخاب وزن مؤلفه‌ها و روش تجمیع، می‌تواند از قضاوت‌های شخصی متأثر شود. بنابراین ناآگاهی و کمبود اطلاعات، عدم بی‌طرفی، کم‌دقتی و نوع نگرش کارشناسان تدوینگر شاخص می‌تواند بر نتیجه رتبه‌بندی بسیار تأثیرگذار باشد.

شاخص ریسک سیاسی ICRG کاملاً مبتنی بر نظر کارشناسی است. اگرچه در ساخت شاخص‌های ریسک اقتصادی و مالی ICRG از آمارهای رسمی کشورها استفاده می‌شود، اما این شاخص‌ها نیز در انتخاب مؤلفه‌ها و وزن‌دهی، ذهنی هستند.

۳. پیشرو نبودن شاخص

انتقاد دیگری که به شاخص ICRG وارد می‌شود، هشدار برای کاربرد شاخص توسط سرمایه‌گذاران بین‌المللی است. شاخص ICRG مدعی است که می‌تواند بحران‌های اقتصادی را قبل از وقوع پیش‌بینی کند و به‌عبارتی شاخصی پیشرو است. اما واقعیت این است که امتیازات شاخص گاهی اوقات از حوادث مهم عقب می‌مانند.

برای مثال لیندرو سانیتسو (۲۰۰۲) قدرت پیش‌بینی شاخص‌های ریسک مالی، اقتصادی و

1. Christiane Arndt & Charles Oman (2008), p 12.

سیاسی ICRG را در اواخر دهه ۹۰ و در کشورهای برزیل، آرژانتین و پرو بررسی کرده‌اند. اگرچه شاخص‌های ریسک مالی و اقتصادی به‌طور معقول عمل می‌کنند، اما در یک نگاه دقیق‌تر، شاخص ریسک سیاسی که نوعاً براساس داده پیمایشی و مشاهده و ادراک شخصی است، در تفسیر صحیح آسیب‌پذیر است. چنانکه به‌نظر می‌رسد بیشتر از آنکه حوادث آینده را پیش‌بینی کند، واکنشی به حوادث واقعی گذشته است. بنابراین به‌نظر می‌رسد شاخص ریسک سیاسی ICRG بیشتر به‌عنوان یک شاخص با وقفه رفتار می‌کند بجای اینکه شاخصی پیشرو از وقوع بحران‌ها باشد.^۱

۴. عدم جامعیت

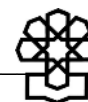
شاخص ICRG برخی مؤلفه‌های مهم محیط کسب‌وکار را در نظر نمی‌گیرد و در مقایسه با سایر شاخص‌های ریسک کشوری ابعاد محدودتری را مورد بررسی قرار می‌دهد. به‌عنوان مثال شاخص ریسک محیط کسب‌وکار EIU شامل نماگرهای زیر است: مالیات، کنترل‌های ارز و تجارت خارجی، سیاست‌ها در رابطه با سرمایه‌گذاری خارجی، تأمین اعتبار، سیاست‌های توسعه بازار و رقابت بخش خصوصی، ریسک سیاسی، بازار کار، محیط اقتصاد کلان، فرصت‌های بازار و زیرساخت‌ها. در مقابل ICRG به حوزه‌های تأمین اعتبار و بازارهای مالی، کیفیت زیرساخت‌ها، مالیات، کیفیت نیروی کار و سیاست‌ها و قوانین بازار کار نمی‌پردازد.

۵. وجود امتیازات غیرمتعارف

گلسر و دیگران (۲۰۰۴)، از پایگاه داده ICRG به‌دلیل دادن امتیازات غیرمتعارف به برخی کشورها انتقاد کرده‌اند. برای مثال در دسامبر ۲۰۰۲، کشور ایرلند امتیاز ۲ از ۶ را برای فساد دریافت کرده، درحالی که در همان دوره امتیاز یکسانی به کشورهای آنگولا، آذربایجان، کره شمالی، کامرون و هائیتی داده شده و امتیاز سیرالئون از ایرلند بالاتر بوده است. یکی از مشکلات مقیاس فساد ICRG به نحوه استخراج آن مربوط می‌شود. توماس سیلی،^۲ ویراستار ICRG، اساس و نحوه استخراج مقیاس فساد را چنین ذکر می‌کند: «چه مدت دولت به‌طور مداوم در قدرت بوده است، در حالت دولت تک‌حزبی و غیرمنتخب، فساد در شکل حمایت بیش از حد (از شخص یا گروه) و انتصاب اقوام نزدیک در مشاغل خاص، پیش‌نیاز اساسی است ... در حالت دولت دمکراتیک تقریباً بدون استثنا بعد از اینکه دولت منتخب بیش از دو دوره متوالی یعنی ۸ تا ۱۰ سال بر سر کار بوده، آشکال فساد

1. Andrew Williams & Abu Siddique (2008), p. 139.

2. Thomas Sealy

گسترده‌تر می‌شود. کمترین امتیاز فساد معمولاً به دولت‌های تک‌حزبی استبدادی داده می‌شود.^۱ به عبارت دیگر، کارشناسان ICRG برای محاسبه امتیاز فساد، فرضی را در نظر می‌گیرند که ممکن است با واقعیت فاصله زیادی داشته و این مسئله می‌تواند سبب امتیازات غیرمتعارف برخی کشورها شود. به عنوان نمونه، چنین فرض می‌شود اگر دولت پس از یک دوره ۴ یا ۵ ساله از طریق انتخابات تغییر کند، احتمال شکل‌گیری انواع فساد کاهش می‌یابد و برعکس با باقی ماندن دولت بر سر کار برای دو دوره و یا بیش از دو دوره متوالی این احتمال افزایش خواهد یافت. همچنین فرض می‌شود در حکومت استبدادی احتمال گسترش فساد به مراتب بیش از حکومت‌های دموکراتیک است. از نظر گلسر قضاوت در مورد شیوع و عمق واقعی فساد در کشورها بر مبنای این فرض قضاوت دقیقی نخواهد بود.

۶. مسئله درون‌زایی در مطالعات تجربی

شاخص ICRG یکی از پرکاربردترین شاخص‌ها در مطالعات تجربی کیفیت نهادی است. اولین بار، نک و کیفر (۱۹۹۵) تأثیر مؤلفه‌هایی از شاخص ICRG را بر رشد بررسی کردند. آنها مؤلفه‌هایی از شاخص ریسک سیاسی را انتخاب کرده و آن را مقیاس «کیفیت نهادی» نامیدند. مؤلفه‌های حاکمیت نظم و قانون، فساد، کیفیت دیوانسالاری و دو مؤلفه فرعی از پروفایل سرمایه‌گذاری، یعنی ریسک سلب مالکیت دارایی‌ها توسط دولت و رد قراردادهای توسط دولت، در مجموع اجزای شاخص «کیفیت نهادی» آنها را تشکیل دادند.

محققین دیگری مانند هال و جونز (۱۹۹۹)، رودریک (۱۹۹۷)، سالایی مارتین (۱۹۹۷) و دیگران از تعریف و شاخص استفاده شده در مطالعه نک و کیفر اقتباس کرده‌اند. در برخی مطالعات نیز تنها یک مؤلفه ICRG استفاده شده است، مانند شاخص کیفیت دیوانسالاری در مطالعه رودریگز و رودریک (۱۹۹۹)، حاکمیت نظم و قانون در مقاله ساس و وارنر (۱۹۹۵)، ریسک سلب مالکیت در تحقیق عاصم اوغلو و دیگران (۲۰۰۱). با وجود گستردگی مطالعات، برخی محققین به نتایج و توصیه‌های سیاسی موجود، درخصوص ارتقای کیفیت نهادی به‌منظور دستیابی به رشد و توسعه، انتقادهایی وارد کرده‌اند. این نقدها به خطای درون‌زایی مربوط می‌شود که در بسیاری از مطالعات نادیده گرفته شده است (آرون ۲۰۰۰، ویلیامز ۲۰۰۸، هولبرگ ۲۰۰۸ و هانسون ۲۰۰۶).

وجود همبستگی میان متغیرهای نهادی و رشد در مدل اقتصادسنجی، لزوماً نشانگر رابطه علیت نیست. ممکن است کیفیت نهادی در مدل رشد درونزا باشد به این معنا که با تغییر نرخ رشد، کیفیت نهادی نیز تغییر کند. در واقع بدون بررسی رابطه علیت، انبوه مطالعات اقتصادسنجی که به برآورد مدل رشد پرداخته‌اند، نمی‌توانند به این سؤال پاسخ دهند که آیا پایین بودن سطح کیفیت

1. Andrew Williams & Abu Siddique (2008), p. 139.

نهادی به سطوح پایین‌تر رشد و توسعه اقتصادی منجر می‌شود و یا سطوح پایین رشد و توسعه اقتصادی توانایی دولت را در برقرار کردن نهادهای مستحکم کاهش می‌دهد.

برای مثال در مطالعه نک و کیفر (۱۹۹۵) با عنوان «نهادهای عملکرد اقتصادی، آزمون‌های مقطعی با استفاده از معیارهای جایگزین»، تأثیر مؤلفه‌هایی از شاخص ICRG و BERI بر رشد در ۹۷ کشور جهان در دوره ۱۹۷۴-۱۹۸۹ بررسی شده است. متغیرهای نهادی، تأثیر معناداری بر رشد دارند و به این ترتیب، بهبود کیفیت نهادی منجر به افزایش نرخ رشد اقتصادی کشورها می‌شود. داده‌های شاخص ICRG برای اکثر کشورها از سال ۱۹۸۲، برای برخی از سال ۱۹۸۴ و برای تعداد اندکی از سال ۱۹۸۵ در دسترس بوده است. کیفیت نهادی ۱۹۸۲، ۱۹۸۴ و ۱۹۸۵ برای توضیح رشد GDP سرانه برای دوره ۱۹۷۴ تا ۱۹۸۹ به‌کار رفته است. لذا رشد اقتصادی به‌لحاظ زمانی، مقدم بر تغییرات کیفیت نهادی در نظر گرفته شده است. بنابراین مشکل درونزایی، تفسیر این نتیجه را که نهادهای با کیفیت، علت رشد اقتصادی و مقدم بر آن هستند را مبهم می‌کند.^۱

برخی محققین مانند گلسر، رشد اقتصادی را علت بهبود کیفیت نهادها می‌دانند، به این معنا که تنها کشورهای ثروتمند قادر به ایجاد نهادهای باکیفیت هستند.^۲ گلد اسمیت در این رابطه بر این باور است که شفافیت، پاسخگویی و مشارکت بیشتر، اغلب نتیجه‌اند، تا اینکه علت مستقیم توسعه باشند. وی با تحلیل تاریخی اصلاحات حکمرانی و توسعه اقتصادی ایالات متحده، آرژانتین، موریس و جامائیکا، نشان می‌دهد در آمریکا و آرژانتین، رشد اقتصادی پیش از آنکه اصلاحات حکمرانی پیاده شود به وقوع پیوسته و به‌رغم اینکه موریس و جامائیکا مجموعه نهادهای مشابهی دارند، الگوی توسعه این دو کشور بسیار متفاوت بوده است.^۳

برخی دیگر عقیده دارند هر دو متغیر به‌صورت درون‌زا تعیین می‌شوند، یعنی به‌طور متقابل همدیگر را تقویت می‌کنند. پیشرفت در نهادها موجب افزایش درآمدها و رشد اقتصادی می‌شود و رشد و توسعه به بهبود نهادها می‌انجامد. با این حال، توافق عمومی در این رابطه وجود ندارد و نمی‌توان از نتایج مطالعات اقتصادسنجی به‌صراحت نتیجه گرفت که اگر کشوری در حال توسعه از الگوی نهادی مورد توصیه این شاخص‌ها تبعیت کند، الزاماً به رشد و توسعه اقتصادی دست می‌یابد. به همین ترتیب، میسل^۴ (۲۰۰۴) معتقد است زاویه دید آنگلو ساکسون حاکم بر شاخص‌های حکمرانی غربی نمی‌تواند رشد سریع کشورهای آسیایی را توضیح دهد.^۵

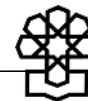
1. Gustav Hansoon; (2006), p. 9.

2. Andrew Williams & Abu Siddique (2008), p. 149.

3. Sören Holmberg *et al*, (2008), p. 9.

4. meisel

5. Christiane Arndt & Charles Oman (2008), p. 12.

نتیجه‌گیری

ایران در دوره جنگ تحمیلی در شاخص ریسک مرکب ICRG در طبقه ریسک بسیار بالا قرار گرفته و پس از آن در اکثر سال‌ها در طبقه ریسک متوسط جهانی جای داشته است. امتیاز ایران در شاخص ریسک سیاسی که بیشتر بر عوامل سیاسی و نهادی متمرکز است، پایین‌تر از امتیاز ریسک اقتصادی و مالی است که به محیط اقتصاد کلان می‌پردازند. اگرچه در مقایسه با سایر شاخص‌های بین‌المللی و مشهور که ایران نیز در فهرست رتبه‌بندی آنها جای دارد، نظیر ریسک محیط کسب‌وکار اکونومیست، آزادی اقتصادی هریتیج، آزادی اقتصادی فریزر و انجام کسب‌وکار بانک جهانی، جایگاه جهانی ایران در ICRG مناسب‌تر است، اما با این حال قرار داشتن در طبقه ریسک متوسط جهانی جذابیتی برای سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد نمی‌کند.

نکته بسیار مهم در خصوص شاخص‌های ریسک کشوری و به‌ویژه ICRG این است که این شاخص‌ها از ابتدا با هدف راهنمایی سرمایه‌گذاران خارجی تدوین شده و کاملاً براساس نیازهای مخاطبان خود شکل گرفته‌اند. بنابراین مواردی که این شاخص به ارزیابی آن می‌پردازد، دقیقاً از نوع مسائل پیش روی سرمایه‌گذاران و تولیدکنندگان داخلی کشورها نیست، و یا ممکن است درجه اهمیت این موارد از نگاه سرمایه‌گذار داخلی و خارجی متفاوت باشد.

همچنین شاخص ICRG تا حد زیادی ذهنی و متکی بر نظرات کارشناسان این مؤسسه است. بنابراین ممکن است شاخص علاوه بر نقص اطلاعات و کم‌دقتی، از نگرش غربی نسبت به محیط سیاسی، اجتماعی و نهادی مشوق رشد و توسعه متأثر شود. مشکلات دیگری مانند پیشرو نبودن شاخص برای پیش‌بینی بحران‌های اقتصادی در کشورها، دادن امتیازهای خلاف قاعده به برخی کشورها و عدم جامعیت در پوشش همه ابعاد محیط کسب‌وکار، ضرورت دقت بیشتر در تفسیر و کاربرد داخلی گزارش‌های ICRG را آشکار می‌کند. همچنین از انبوه مطالعات اقتصادسنجی در خصوص بررسی رابطه متغیرهای نهادی ICRG و عملکرد اقتصادی، نمی‌توان به صراحت نتیجه گرفت که سیاستگذاری کشورها در جهت بهبود عوامل نهادی ICRG الزاماً منجر به رشد و توسعه اقتصادی خواهد شد.

بنابراین سیاستگذاری در جهت ارتقای امتیاز ایران در نقاط ضعف کشور از نظر کارشناسان ICRG در جذب سرمایه‌گذاری خارجی تأثیر بسزایی خواهد داشت، اما اصلاح محیط کسب‌وکار نیازمند مطالعات بیشتر و دقیق‌تر داخلی برای اصلاحات نهادی مشوق رشد و تدوین شاخص نهادی بومی با استفاده از تجربیات بین‌المللی است.

منابع و مآخذ

۱. آهنگری، عبدالحمید و مسعود سعادت‌مهر. «رابطه ریسک و سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران» پژوهشنامه علوم اقتصادی، سال هشتم، شماره ۳۰، ۱۳۸۷.
۲. بانک جهانی، گروه کسب‌وکار، سنجش و بهبود محیط کسب‌وکار، ترجمه احمد میدری و اصلان قودجانی، جهاد دانشگاهی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
۳. میدری، احمد و جعفر خیرخواهان (به‌کوشش)، حکمرانی خوب، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۳.
4. Arndt, Christiane & Charles Oman *The Politics of Governance Ratings*, OECD Development Centre, 2008.
5. Aron, Janine *Growth and Institutions: A Review of the Evidence*, The World Bank, Research Observer, Vol 15, 2000.
6. Hansoon, Gustav “*Institutions and Their Measures: A Black Box of Goodies*”, Goteborg university, 2006.
7. Holmberg, Sören, Bo Rothstein & Nasiritousi, Naghmeh “Quality of Government: What You Get”, The Quality Of Government Institute, *Department of Political Science*, University of Gothenburg, 2008.
8. Knack, Stephen; Philip Keefer, “Institution and Economic Performance, Cross Country Tests Using Alternative Measures”, *Economics and Politics*, Volume 7, Issue 3, 1995.
9. Nath, Hiranya, “Country Risk Analysis: A Survey of the Quantitative Methods”, Sam Houston State University, Department of Economics and International Business, Working Paper, 2008.
10. PRSgroup, “International Country Risk Guide Methodology”, (2009) www.prs.com
11. PRSgroup, “International Country Risk Guide Report” 2002-2010, www.prs.com
12. Williams, Andrew; Abu Siddique, (2008) “The Use (and Abuse) of Governance Indicators in Economics: A Review”, *Economics of Governance*, Volume 9.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۲۱۸۲

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: معرفی و نقد شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری (ICRG)

نام دفتر: مطالعات محیط کسب‌وکار

تهیه و تدوین: مریم احمدیان

ناظر علمی: سیدامیر سیاح

منتقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار تخصصی: احمد مرکزمالگیری

سر ویراستار: صدری‌نیا

ویراستار ادبی: فرزاد جعفری

واژه‌های کلیدی:

۱. ریسک

۲. شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری

۳. محیط کسب‌وکار

۴. سرمایه‌گذاری

تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۱۰/۲۷